

INHOUD

Inleiding	5
DEEL 1: SPELEN MET DE REALITEIT	
1. De realiteit	23
2. De geboorte van het spel	40
3. Nep, echt en nieuwe nuances	53
DEEL 2: DE EEUWIGE STRIJD TUSSEN FEIT EN FICTIE	
4. Conspiratorialiteit en Alternate Reality Games	73
5. Het ontstaan van een complot	87
6. De realiteitsbubbel en het gezonde verstand	99
DEEL 3: DE TOEKOMST VAN SYNTHETISCHE MEDIA	
7. De narratieve economie	119
8. Synthetische media als meme-machines	135
9. Synthetische mensen die het verhaal vertellen	160
10. Hollywoodproducties vanuit je eigen huiskamer	183
11. Synthetische media maken van jou het verhaal	198
DEEL 4: HERSTELVERHALEN EN MEDIABEWUSTZIJN	
12. Onze realiteitsinstrumenten in het mediarijke leven	221
13. Echt nep: de moord op de realiteit	233
14. Big Tech, small people	254
15. Realiteitsethiek op basis van geluk en welzijn	270
Epiloog	289
Met dank aan deze experts	291
Bronnen	295
Over de auteurs	303

INLEIDING

‘Waar is Kate Middleton?’ Er heerste onrust bij Britse royalty-fans. ‘De prinses van Wales is zoek.’ Het officiële verhaal was dat Kate Middleton een buikoperatie had ondergaan en moest herstellen. Het is geen ernstige ziekte werd erbij gezegd, maar meer informatie werd er niet gegeven. Behalve op het internet. Daar schoten de complottheorieën alle kanten op.

Om de geruchtenstroom tot staan te brengen, publiceerde het Britse koningshuis op Moederdag een familiefoto. Deze foto was bedoeld als teken van leven en werd het begin van een internetrel. We zien Kate, zittend op een rieten stoel, met haar twee zoons en dochter om haar heen. Volgens internetspeurneuzen bevat deze foto minstens achttien opvallende onregelmatigheden. De mouw van de dochter sluit niet correct aan, het kapsel eindigt abrupt. Van een van haar zoons liggen de vingers in een vreemde positie. Er ontbreekt ergens een vingerkootje. De trouwring is weg en we zien een mysterieus verdwijnende rits.

Een dag na publicatie geeft Kate via X toe dat ze de foto met Photoshop heeft bewerkt en dat ze niet erg bedreven is in beeldbewerking. Maar in tijden van Echt Nep is dit vragen om moeilijkheden. AI-manipulatie druist in tegen de journalistieke ethiek en gerenommeerde nieuwsagentschappen zoals Associated Press, Reuters en Agence France-Presse, verwijderden de foto uit hun archieven. CNN en andere media gingen alle foto's van het Koninklijk Huis controleren op echtheid.¹ Reuters ontdekte nog een gemanipuleerde foto van een jaar eerder, waarop koningin Elizabeth met haar familie te zien was, en paste de criteria aan.

De rust keerde niet terug. Integendeel, de situatie escaleerde. ‘Ze doen ook alles om Meghan uit het nieuws te houden,’ werd er gezegd. Sommigen denken dat de foto een cover-up is om Meghan Markle, de vrouw van de hertog van Sussex, uit het nieuws te houden. *The Sun* publiceerde beelden van het koninklijk paar dat een wandeling maakt, die via TikTok viraal gaan. ‘Dat is niet de echte Kate,’ werd er gezegd. ‘Kijk maar naar het lengteverschil tussen Kate

en William.’ Het internet werd ondertussen uitgekamd om de originele foto’s die waren gebruikt voor de moederdagfoto te vinden. Favoriet is de cover van *Vogue* waar Kate op staat (en waar ze inderdaad dezelfde gezichtsuitdrukking heeft als op de gemanipuleerde foto). Er verscheen zelfs een mini-docu op TikTok die laat zien hoe Kate Middleton achter Photoshop zit en de bewuste foto aan het bewerken is. En we zagen Kate Middleton, gedeepfaket als Meghan Markle, in een videoboodschap bekendmaken dat ze ernstiger ziek is dan eerst werd gedacht.

In de (originele) videoboodschap, waar de gedeepfakete Meghan Markle op gebaseerd is, vertelt Kate het verhaal dat na haar operatie toch bleek dat ze kanker had en dat ze chemotherapie krijgt. Dat ze veel steun ervaart van de lieve boodschappen van heel veel mensen en dat ze iedereen die ziek is sterkte toewenst. De tabloids noemen Kate moedig, maar op internet gebeurt er wat je kan verwachten dat er gebeurt. Is dit filmpje wel echt? Want het koningshuis doet nooit zomaar aan dankbetuigingen. Het is het startschot voor nog veel meer internetgekte. Zo laait de oude complottheorie weer op dat Kate vlak na de geboorte van haar zoon Louis een satanische jurk had gedragen. Mensen zagen overeenkomsten tussen haar rode jurk en die van de hoofdpersonage in de horrorklassieker *Rosemary’s Baby*. De suggestie is daarmee gewekt dat Kate, net als Mia Farrow in *Rosemary’s Baby*, een door satan bezeten kind op de wereld heeft gezet.

De eenvoudige vraag ‘Waar is Kate?’ veranderde zo van een simpele zoektocht naar een persoon naar een spel met de realiteit waar wereldwijd miljoenen mensen aan meededen. Van een kat-en-muisspel met de waarheid naar een losgeslagen spel van wilde associaties tot aan satanskinderen toe. Met in de hoofdrol het Koninklijk Huis dat zijn weg heeft gevonden naar de deepfake-tools.

En zo maken we, een kwart eeuw op weg in de eenentwintigste eeuw, de balans op van het razendsnel veranderende medialandschap. Wat echt is of nep is steeds moeilijker te ontrafelen. Dat komt mede omdat onder het mom van ‘Het zal wel AI zijn’ echte gebeurtenissen in twijfel worden getrokken. In een persbijeenkomst met Donald Trump in 2024 zagen we weer even hoe dat werkt. De dag voor deze persontmoeting verscheen Trump voor de camera’s en viel het op dat zijn rechterhand onder het bloed zat. Toen de journalis-

ten er de volgende dag naar vroegen, zei hij van niets te weten en liet zijn handen zien (zonder bloed). ‘Maybe it’s AI,’ voegde hij eraan toe.² Dit fenomeen staat bekend als *the liar’s dividend*. De leugenaar profiteert van het bestaan van deepfakes door het echte nieuws in twijfel te trekken en te zeggen dat de feiten gemanipuleerd zijn.

De realiteit beleven we via de media

Deepfakes, leugens en complottheorieën zijn niet nieuw. Wat wel nieuw is, is dat er een scherm tussen ons en de wereld is gekomen. Via de pc praten we met collega’s, hoe het met de kinderen gaat horen we via WhatsApp, bellen doen ze immers niet meer. De tv, iPad en smartphone zijn altijd binnen handbereik. En als we even vergeten te kijken, dan herinnert de smartwatch-notificatie ons eraan dat het hoog tijd is om dat te doen. Een op de vier internetgebruikers is in het bezit van zo’n slimme telefoon³ en 44 procent van de tijd dat we niet slapen, brengen we voor een scherm⁴ door. De gemiddelde schermtijd in Nederland is 5,5 uur per dag. Wereldwijd bedraagt deze gemiddeld zo’n 7 uur. Dat apparaat dat zich tussen onze waarneming en de realiteit bevindt, manifesteert zich steeds meer als de realiteit zelf: of het nu gaat om het kantoorleven, spelen op de computer, het sociale (media)leven of het uitgezakt op de bank voor de tv zittende leven. Op de maakbaarheid daarvan plakken we het etiket ‘synthetisch’ en daarmee hebben we het beestje een naam gegeven. De synthetische media zijn aan een enorme opmars bezig. Spelen met de realiteit is een fluitje van een cent geworden en de synthetische realiteit is een plek waar we ons steeds meer op ons gemak voelen. Maar ongemak en ongeloof liggen om de hoek.

Van boek tot meme

Als auteurs van *Echt Nep* staan we nergens meer van te kijken. Sinds de publicatie van ons boek in 2021 is er op het gebied van synthetische media elke dag wel iets spectaculairs, ridicuuls, grappigs of alarmerends te melden. Zo stonden de kranten opeens vol met nieuws over een reclame voor supermarkt Aldi, ingesproken door een AI-stem. Oud-Aldi-stem Diederik Ebbinge hekelde het feit dat Aldi lou-

ter sprak over ‘kostenbesparing’ en ‘een stem die nooit verkouden is’. Ebbinge noemt het een ‘letterlijke ontmenselijking’ en een ‘vorbode van wat komen gaat’. Een paar jaar geleden was dit nog onmogelijk, omdat AI-stemmen altijd iets robotachtigs hadden. Inmiddels kan elk gewenst beeld, geluid of tekst naar believen worden gekneed en volledig naar eigen hand worden gezet. Dit is wellicht het eerste in het oog springende verschil tussen toen we het boek voor het eerst uitbrachten in 2021 en nu: we naderen het moment van deepfake-perfectie, het moment dat nep niet langer van echt te onderscheiden is, en beide naadloos in elkaar overlopen.

Iconisch en memorabel in dit verband is dat kersverse afstudeerders de loftrompet afsteken over ChatGPT. We zien een jongen die zichzelf op TikTok voorstelt als Zayid, in toga en lachend voor de camera, ChatGPT bedanken voor het halen van zijn diploma. Op andere sociale media zien we banners op afstudeerfeestjes met de slogan ‘Thanks ChatGPT’. Sommigen hebben het logo van OpenAI boven op hun academische hoedje geplakt als ze hun bul gaan ophalen. Dit illustreert de razendsnelle inburgering van kunstmatige intelligentie: van leden van het koningshuis die zichzelf deepfaken tot kunstmatige reclamestemmen en academische graden die dankzij AI worden behaald. De explosieve gebruikersgroei van ChatGPT spreekt boekdelen. Binnen vijf dagen waren er al een miljoen gebruikers, iets waar Netflix drieënhalve jaar over deed, Twitter twee jaar en Facebook tien maanden. Hierdoor is de bekende slogan van Ravensburger ‘Iedereen kan schilderen’ nu ook van toepassing op AI: ‘Iedereen kan deepfaken.’ Het is ook meteen de uitleg van de ondertitel van ons boek: dankzij AI kan iedereen nu spelen met de realiteit.

Technologisch kijken we nergens meer van op, maar als auteurs van *Echt Nep* hadden we nooit gedacht dat ons boek een bestseller zou worden. Het kreeg zelfs de status van ‘Evergreen’ op managementboek.nl. Dit was allemaal nooit gebeurd als Sam Altman, de baas van OpenAI, op 30 november 2022 de deuren van zijn ChatGPT-laboratorium niet wagenwijd had opgezet. Samen met de tools om nepafbeeldingen te maken, zoals DALL-E (ook van OpenAI) en Midjourney, zorgde dit ervoor dat AI-manipulatie zich als een olievlek door de samenleving verspreidde. In korte tijd werd de term ‘generatieve’ AI (GenAI) een bekend begrip. Spraken wij in ons boek in 2021 nog over ‘Generative

Adversarial Networks' (GANS) en GPT-3, nu dekt GenAI het hele repertoire van technologische mogelijkheden.

De woorden 'echt' en 'nep' begonnen in die tijd ook een eigen leven te leiden. Arjen Lubach introduceerde in zijn tv-show een 'Echt Nep'-quiz, iets wat wij al langer als vast onderdeel in onze presentaties hadden opgenomen. Ook Snapchat heeft een 'Echt Nep'-quiz, een filter die foto's laat zien waarop jij mag stemmen of ze echt zijn of niet. Op tal van plekken duiken de woorden 'echt' en 'nep' samen op. Er is zelfs een landelijke 'Echt Nep'-maand uitgeroepen. In deze Maand van de Geschiedenis zijn alle ogen gericht op de vernepping van de maatschappij. De centrale boodschap dat deze van alle tijden is, is een boodschap die we van harte onderschrijven en die ook terug te vinden is in ons boek.

De actualiteit blijft ons verrassen

We hebben nooit echt nagedacht over het actualiseren van *Echt Nep*. Dat deden we immers al tijdens onze presentaties, waarin we de laatste trends toevoegden. Momenteel zijn bijvoorbeeld de zogenaamde 'meme coins' in opkomst, waaronder de cryptomunt 'Greta's Milkers'. Cryptokunst, zoals non-fungible tokens ('NFT's'), verdween langzaam uit beeld en nieuwe ontwikkelingen kwamen ervoor in de plaats. De onderwerpen in onze presentaties volgen de trends.

Zo laten we tegenwoordig foto's zien van gebeurtenissen die nooit hebben plaatsgevonden, met voormalige regeringsleiders in de hoofdrol. Bijvoorbeeld Ronald Reagan die Amerika aan de Russen overlevert. Of een fotoreportage van de begrafenis van de voormalig Italiaanse regeringsleider Silvio Berlusconi, een paar dagen voordat de feitelijke begrafenis plaatsvond. Allemaal door synthetische media gecreëerd. Dit genre noemen we: 'de geschiedenis herschrijven'. Het smaakpalet van de vernepping is echter oneindig. Toen we de paus in een witte pufferjas lieten zien, constateerden we dat dit de eerste keer was dat we collectief een Echt Nep blauwtje liepen. Het tweede collectieve blauwtje is inmiddels aan onze presentaties toegevoegd: nepfoto's van Katy Perry op het Met Gala, zo echt dat zelfs haar moeder erin trapte. Op sociale media deelde Katy Perry het bericht van haar moeder, die haar complimenteerde met de jurk: 'Didn't know you went to

the Met. What a gorgeous gown!’ Perry antwoordde: ‘lol mom the AI got you too, BEWARE!’ Zo echt is nep tegenwoordig.

De manier waarop nieuws tot ons komt, blijft verrassen, vooral voor degenen die minder bekend zijn met het versplinterde ecosysteem van de informatiesamenleving. Een klein inkijkje krijgen we van journalist Taylor Lorenz, die volledig is ondergedompeld in de huidige internetcultuur en die een artikel schreef over Biden en het afzien van de presidentskandidatuur. De aankondiging van president Biden om niet mee te doen aan de verkiezingen ging razendsnel het internet over. Het X-account ‘LizaMinelliOutlives’ deelde het bericht drieënhalve minuut na Bidens tweet. Dit meme-account is een van de vele populaire nieuwskanalen onder de jeugd. Ooit gehoord van ‘CestMocro’, ‘Pop Crave’ of ‘Pop Base’? Dit zijn tegenwoordig de kanalen die de jongeren op de hoogte houden van het nieuws. In het artikel van Taylor zien we het bericht van ‘LizaMinelliOutlives’ gepresenteerd op het scherm van een alternatieve sigaret, een smart vape van Chinese makelij met een ingebouwd digitaal scherm. Het is een provocatie die goed past goed bij de kop van haar artikel: ‘The Pop Craveification of Breaking News’⁵, of hoe de popcultuur met de hunkering naar *breaking news* om gaat. De eerste vapes met ingebouwde videogames zijn overigens al op de markt, zoals de Craftbox V-play 20k puffs.

Minder cool zijn de toegenomen mogelijkheden om mensen te chanteren. Deepvoice-klonen worden steeds gewiekster ingezet om mensen geld te laten overmaken. Jennifer DeStefano uit Amerika kreeg haar dochter, die op skivakantie was, in paniek aan de telefoon met het bericht dat ze ontvoerd was en dat er een losgeld van 1 miljoen dollar werd geëist. Haar verhaal voor de media en het Amerikaanse Congres helpt mee het collectieve bewustzijn te vergroten. Met de explosie van het gebruik (en misbruik) van synthetische media groeit ook de mediageletterdheid, maar de zorgen nemen toe. Ali Niknam, CEO van Bunq, deelde op LinkedIn dat een deepfake-video van hem is gemaakt waarin hij een bankcollega vraagt geld over te maken. De medewerker trapte er gelukkig niet in.

In onze presentaties laten we ook een nep Joe Biden horen die kiezers in New Hampshire opbelt en zegt dat ze de komende verkiezingen niet moeten stemmen, maar hun stem moeten ‘bewaren’ voor

de algemene verkiezingen in november. Het jaar 2024 wordt ook wel ‘het verkiezingsjaar’ genoemd, omdat de helft van de wereldbevolking in dit jaar naar de stembus gaat. Een maand voor de Europese verkiezingen startte de Europese Unie onderzoeken naar het gebruik van GenAI voor advertenties op Meta en Instagram.⁶ De angst bestond namelijk dat buitenlandse mogelijkheden met nepnieuws de verkiezingen zouden manipuleren. Microsoft en Google beperkten de mogelijkheden van hun chatbots, nadat bleek dat ze mensen adviseerden hoe ze de Europese verkiezingen konden ontregelen. Campagnestrategen zouden bewust onjuiste informatie verspreiden, halve waarheden verkondigen en angst zaaien over het Europese beleid via anonieme kanalen. Bijvoorbeeld door te beweren dat de EU onze kaas zou willen verbieden.⁷ Dit advies was ook een product van de synthetische media.

De Echt Nep toekomst

We schreven *Echt Nep* ooit tijdens de COVID-crisis. Tegelijk met die pandemie kregen we te maken met een ‘infodemie’. Terwijl wetenschappers zich in talkshows suf praatten om uitleg te geven, gingen pseudowetenschappers zelf op onderzoek uit. Zij vonden ‘alternatieve’ waarheden die de vrijheidsbeperkingen die tijdens corona werden opgelegd onder vuur namen. Dit gevecht om de waarheid tussen wetenschap en alternatieve wetenschap, regulering versus vrijheid, voltrok zich onder onze neus. De pandemie is inmiddels naar de achtergrond verdwenen, maar al snel werd duidelijk dat de infodemie nog steeds aanwezig is en zijn weerslag vindt in nieuwe vrijheidsbewegingen. Achter de roep om vrijheid schuilt een diepe angst voor een wereld die op drift is en waarin bestaande normen, waarden en waarheden gaan wankelen. Mensen graven zich terug in hun beschermende cocon, waardoor openstaan voor andere feiten en meningen steeds stroever verloopt. Zeker als ze via de echokamers van die cocon – hun realiteitsbubbel – ook nog eens bevestigd worden in hun gelijk. De situatie verhardt zich. We halen wat herinneringen op.

De bestorming van het Capitool werd het klapstuk van echt-nep verwarring. Het icoon van de chaos werd Jacob Chansley, herinnert u zich hem nog? Chansley klom, met blote bast, een bontmuts

met twee hoorns en een beschilderd hoofd, het Capitool binnen, terwijl hij meerdere malen het woord ‘vrijheid’ schreeuwde. De burgemeester van Washington deed een verzoek om hulp van de Nationale Garde, maar president Trump gaf niet thuis. Op Wikipedia lezen we dat onder de bestormers leden waren van groepen zoals de Three Percenters, Black Hebrew Israelites, America First-beweging, Stop the Steal-beweging, Patriot-beweging, Blue Lives Matter, Proud Boys, Tea Party-beweging, Oath Keepers, Traditionalist Worker Party, QAnon, Groyper en Boogaloo Bois. Het is een bont allegaartje van neofascisten en uiterst conservatieven die als verbindende factor hebben dat ze vinden dat hun vrijheid is afgenomen. Ook Europeanen kennen het gevoel van verloren vrijheid en ook hier verhardden de zaken zich. Een zware mishandeling van een oud SPD-senator en voormalig burgemeester van Berlijn, evenals een campagnevoerend lid van De Groenen in Duitsland, houden de gemoederen bezig. Een in Afrika geboren lid van het Duitse parlement kondigde zijn vertrek uit de politiek aan nadat zijn huis drie keer doelwit was van een aanslag en zijn medewerkers werden bedreigd.⁸ Het Duitsland Instituut van de Universiteit van Amsterdam constateert een verharding van de Duitse maatschappij door opkomend populisme⁹, aangewakkerd door de politieke partij Alternativen für Deutschland (AfD), die voor ‘vrijheid’ is. Ook in Engeland escaleerde de situatie toen hevige rellen uitbraken nadat desinformatie over een moordaanslag op drie jonge kinderen in Southport zich als een lopend vuurtje verspreidde via sociale media, waarbij extreemrechtse groeperingen de onrust verder aanwakkerden en er zelfs een poging werd gedaan om een hotel met asielzoekers in brand te steken.

De meest onvergetelijke herinnering is wel de aanslag op Donald Trump in juli 2024. Het ene kamp zegt dat het in scène is gezet voor politiek gewin, een ander verhaal dat de ronde doet is dat Barack Obama achter de aanslag zou zitten of dat het geen toeval kan zijn dat de beveiliging faalde (zoals Elon Musk suggereert). Niets nieuws onder de zon, dit complotdenken, alleen is het wat heftiger dan we gewend zijn.

Daags na de aanslag komt de technologiesector in de schijnwerpers te staan. Het verhaal wordt kort en bondig samengevat in een artikel in *The Economist*.¹⁰ ‘Tech bros love J.D. Vance.’ Met de aanstel-

ling van J.D. Vance als Trumps vicepresident is een signaal afgegeven dat er weleens een andere technologiewind zou kunnen gaan waaien. Delian Asparouhov, een van de oprichters van Founders Fund, een groot investeringsbedrijf, tweet na de aanstelling van J.D. Vance: 'We have a former tech vc in the White House. Greatest country on earth baby.' Vance die een verleden heeft als venture capitalist doet het goed bij de tech-investeerders. Ze steken hun steunbetuigingen niet onder stoelen of banken. Vanwaar dat enthousiasme? Ze verwachten meer vrijheid, zoals minder AI-regulering, *The Washington Post* berichtte al eerder dat de Republikeinen plannen voorbereiden om die regels te versoepelen.¹¹ Vrijheid. Daar is dat woord weer. Niet méér restricties voor kunstmatige intelligentie, maar juist minder zou een toekomst-scenario kunnen worden.

Waar laat dat ons als auteurs van *Echt Nep*? Wij houden van ons onderwerp, van de synthetische media, de deepfakes, GenAI die ons helpt een bul te halen, medicijnen uitvindt, of de bocht uit vliegt en ons confronteert met onze eigen beperkingen. De synthetische media staan garant voor meer spektakel, meer verbeelding, meer verleiding. De verhalenwereld waarin we leven gaat er hierdoor anders uitzien en dat heeft consequenties voor organisaties, instituten, politiek en het persoonlijke leven. Mediarevoluties zetten nou eenmaal de wereld op zijn kop. We houden van de spelende mens, het hoofdpersonage in dit boek, die altijd zal blijven uitdagen en die op speelse wijze de wereld verkent. Het spel met de realiteit is wat de mens tot mens maakt, en inzicht daarin is de eerste stap om de wereld van *Echt Nep* beter te begrijpen. Het is niet de technologie die de toekomst maakt, maar wat de mens ervan maakt. Wij dichten in dit boek deze nieuwe media een gouden toekomst toe. Er zijn kansen volop voor zinvolle en entertainende nieuwe toepassingen, voor helende verhalen, voor herstelverhalen. De toekomst van *Echt Nep* gaat ook over het plezier en het je kunnen uiten, de creativiteit en de nuance die je aan de wereld kunt toevoegen met jouw versie van de realiteit. Die vrijheid moeten we ons veroorloven. Al bestaat er wel zorg dat die veranderingen een negatief effect hebben op de werkelijkheidsbeleving. Post-truth loopt over in post-reality en vrijheid staat door toenemend populisme onder druk. En populisme, zo weten we, staat op gespannen voet met onafhankelijke media en de onafhankelijke

rechtsstaat.¹² In combinatie met zorgen over de mogelijkheden om via sociale media propaganda te bedrijven, wordt duidelijk dat er veel op het spel staat.

We hopen dat dit boek blijft bijdragen aan de kennis die nodig is over (a) de kracht van synthetische media, (b) onze fascinerende relatie met de realiteit en (c) de manier waarop ons brein reageert op wat we zien en horen. Met behulp van die kennis zijn we beter in staat om spelregels te bepalen voor het spel dat met de realiteit wordt gespeeld. Een kwestie overstijgt de vraag van meer of minder vrijheid, regulering of deregulering van technologie. Die gaat over het belang van een samenhangend verhaal waarbinnen het spel plaatsvindt. In het een-na-laatste hoofdstuk pleit activist George Monbiot in dit kader voor iets wat hij ‘herstelverhalen’ noemt, iets wat een krachtige plek kan gaan innemen in de manier waarop de realiteit beleefd wordt.

Onze vier ChatGPT-vragen

Er zijn veel vragen waar we een antwoord op willen krijgen. We leggen ze aan ChatGPT voor. Al is dit slechts spelerei, want dit boek is 100 procent door mensen geschreven. Het is een teken van de tijd dat we dit erbij moeten vermelden. Het staat u natuurlijk vrij om zelf het GPT-orakel aan te roepen en zijn benieuwd of u dit, in combinatie met dit boek, weer nieuwe inzichten oplevert. Het zijn vier vragen die wij fundamenteel achten voor de basis. We beginnen met de meest principiële:

Beste ChatGPT, verdwijnt het verschil tussen ‘echt’ en ‘nep’?

Deel I van dit boek gaat hierover. We concluderen dat het spel met de werkelijkheid geen technologische oorsprong heeft. Diep in ieder mens schuilt een spelende mens, een zogenaamde ‘homo ludens’. Deze aangeboren speelsheid maakt de synthetische media juist zo geschikt voor ons. Ze stellen ons in staat om te doen wat we van nature altijd al doen: spelen met de feiten. Het maakt van spelende mensen superspelers. Hier komt ook de overtuiging vandaan dat voor deze technologie een gouden toekomst is weggelegd. In het onderscheid maken tussen

echt en nep zijn we niet naïef, maar er ontstaan unieke nieuwe nuances die we na verloop van tijd steeds beter zullen begrijpen.

We concluderen dat we een post-realiteitswezen zijn en dat de synthetische media onze snoepwinkel zijn. De andere kant van de medaille is dat het hebben van een gedeelde waarheid niet vanzelfsprekend is. De vele complottheorieën die sinds de coronapandemie aan de oppervlakte kwamen, maakten dit nogmaals duidelijk. De verdiepingsvraag die volgt uit deel I is dan ook:

Beste ChatGPT, waarom verliezen feiten het zo vaak van fictie?

Deel II laat zien dat filterbubbels een grotere broer hebben in de vorm van realiteitsbubbels waarin elke vorm van dialoog met iemand uit een andere bubbel gedoemd lijkt te falen. Samenzweringstheorieën vermengen zich met New Age-ideologieën tot conspiritualiteit. Kennisweerstand en overlevingsheuristieken geven velen het idee dat ons brein continu faalt, maar het blijkt precies te doen wat het moet doen: argumenten vinden en de dialoog aangaan. We zijn sociale, verhalende wezens, en hebben elkaar nodig om te overleven. De hulpmiddelen die we hiervoor gebruiken zijn drastisch aan het veranderen nu kunstmatige intelligentie zich begeeft op het terrein van tekst, geluid, beeld, spel en creatie. De vervolgvraag is dan ook een toekomstgerichte vraag:

Beste ChatGPT, hoe worden synthetische media gebruikt om nieuwe verhalen te vertellen?

Deel III opent met de economische impact van deze verhalen. Volgens de narratieve economie, een concept van Nobelprijswinnaar en econoom Robert Shiller, zullen nieuwe manieren van verhalen vertellen ook nieuwe dynamieken in de economie veroorzaken. Op allerlei manieren dringen de verhalen van de synthetische media door in de realiteitsbubbel waarin we leven. Daar liggen ook de kwaliteiten: aantrekkelijke nieuwe manieren van storytelling die perfect zijn afgestemd op onze manier van waarnemen. Van verhalen waar je helemaal in ondergedompeld wordt tot razendsnelle memes, en van de democratisering van verhalen tot digitale mensen die als verhalen-

verteller optreden. De vraag die dat oproept is of we straks nog wel realistisch naar de wereld kijken. Leven we straks allemaal in het metaversum of niet?

Onze laatste vraag gaat over het gevaar en over wenselijke toekomstpaden:

Beste ChatGPT, hoe herstellen we onze relatie met de realiteit?

Deel iv gaat over dystopische toekomstperspectieven en utopische herstelverhalen. Voor mediagevaren zijn we in talloze boeken, documentaires en internetspeeches al in geuren en kleuren gewaarschuwd. In dit afsluitende deel brengen we deze meningen overzichtelijk bij elkaar. Natuurlijk komen deepfakes voorbij, maar er staat zoveel meer op het spel. De verschillende invalshoeken schijnen een ongemakkelijk licht op onze verhouding tot de media en wat we als waarheid en werkelijkheid beschouwen. Wat wij eruit halen, is het belang van bewustzijn en begeleiding van deze oprukkende nieuwe technologieën. Gestuurd volgens het juiste kader, of dat nu realiteitsethiek, digitaal geluk, of een ander raamwerk is, zijn synthetische media een krachtig instrument voor het maken van herstelverhalen. Deze positieve invalshoek geeft ons weer even zicht op de vraag wat technologie behoort te doen. Het hoort de mens te dienen en een bijdrage te leveren aan een betere wereld. Met het digitale geluk van de mensheid en de complexe vraagstukken waar we mee te maken hebben voor ogen, sluiten we dit boek af met een positieve agenda.

DEEL 1

SPELEN MET DE REALITEIT

Beste ChatGPT, verdwijnt het verschil tussen 'echt' en 'nep'?

HOOFDSTUK 1

DE REALITEIT

Links: De voorouder van de deepfake: de gemanipuleerde foto van Generaal Ulysses S. Grant. Rechts: De AI-foto van de paus in witte pufferjas.

In 1902 publiceerde Levin C. Handy een foto van generaal Ulysses S. Grant, de opperbevelhebber van de noordelijke strijdkrachten tijdens de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865) en later de achttiende president van de Verenigde Staten. De foto toont Grant te paard voor zijn hoofdkwartier te City Point, zo'n 200 kilometer ten zuiden van Washington D.C. Handy doet zijn naam eer aan. De achtergrond die we hier zien afgebeeld komt van een andere foto. Ook het paard en het lichaam van de man op het paard zijn erin gemonteerd. Kortom, deze foto is een combinatie van drie verschillende foto's (die omstreeks 1864 zijn genomen). Het afgebeelde moment heeft in werkelijkheid nooit plaatsgevonden. De Library of Congress, waar deze foto bewaard wordt, merkt op dat 'deze foto een composiet van verschillende afbeeldingen is en niet echt generaal Ulysses S. Grant in City Point toont'. Het is de eerste foto waarvan we zeker weten dat deze bewerkt is, ver voor de tijd van Photoshop. Inmiddels lijkt het een standaardprocedure om een foto te bewerken. Soms gebeurt dat onbewust